

BOEKEN bespreking

Het Utrechtse antwoord

De bastions van Karel V, door Bart Klück, Agnes Hemmes en René de Kam, Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 112 blz., geïll.

ISBN 90 5345 231 1

€ 12,95

Rond het midden van de zestiende eeuw was Utrecht veruit de grootste stad in onze contreien. Het vormde de hoofdplaats van het Sticht, een van de vele gewesten in de Nederlanden die toen in handen waren van de Habsburgse vorst en Duitse keizer Karel V. Gezien die bijzondere positie was het niet meer dan logisch dat Utrecht in deze periode van nieuwe verdedigingswerken werd voorzien. Het ging hier om de bouw van vier bastions, een in het noorden, een in het zuidoosten en twee in het zuiden.

Italiaanse methode

Het bastion, een vijfhoekige uitbouw van de stadsmuur, was ontleend aan de in Italië ontwikkelde vestingbouwmethode, die toen als toonaangevend gold. De introductie van dit nieuwe fenomeen maakte onder meer een betere verdediging in de diepte mogelijk. Op het platform bovenop was ruimschoots plaats voor het geschut dat de posities van de belegeraar onder vuur moest nemen.

Dat was toen erg essentieel, omdat het kanon inmiddels veel ruimer dan voorheen bij de aanval op vestingen werd ingezet, een tendens die op haar beurt weer voortvloede uit de invoering van de affuit.

De introductie van het bastion leverde de verdediger nog een ander voordeel op. Vanaf de flanken – de zijden die op de omwalling aansloten – kon deze voortaan ook het terreingedeelte vóór de muur beter bestrijken. De ruimte naast en vóór

het bastion was eveneens goed beveiligd. Dankzij zijn uitgekiende vorm waren deze plekken goed onder vuur te nemen vanaf de muur.

Door de aanleg van de vier bastions kwam de verdediging van de domstad op een hoger niveau te liggen. De bouw van deze werken begon in 1543 en nam vijftien jaar in beslag. Het ontwerp was afkomstig van stadsbouwmeester Willem van Noort, die hierbij vermoedelijk adviezen heeft gekregen van een Italiaanse vestingbouwkundige.

Bouwhistorisch onderzoek

Tijdens het bewind van Karel V was namelijk een aantal van hen in de Nederlanden actief. Van de vier bastions zijn er nog twee – Zonnenburg en Manenburg – goeddeels intact. De restauratie van deze bolwerken, in de jaren 1999-2000, vormde een goede aanleiding om ter plekke een uitgebreid bouwhistorisch onderzoek uit te voeren. Sinds begin dit jaar zijn de resultaten hiervan te lezen in hoofdstuk 2 en 3 van het hier besproken boek.

De voornaamste uitkomst lag in het feit dat Zonnenburg, na de verwijdering van de nodige ongerechtigheden, nog groten-deels in authentieke staat verkeert. Dat geldt onder meer voor de constructie van de beide flanken, waar nog de originele kazematten (geschutsruimten) aanwezig zijn. Volgens de auteurs neemt het bolwerk een unieke plaats in Noordwest-Europa in, omdat het de Italiaanse bouwwijze zo gedetailleerd weergeeft.

Hierbij wordt echter de vergelijking gemist met de fraaie bastions van de Noord-Engelse vesting Berwick-upon-Tweed. Deze werken dateren uit dezelfde periode en zijn eveneens volgens de Italiaanse methode gebouwd.

Verhelderend

Aan het gedeelte met de onderzoeksresultaten gaat een inleidend hoofdstuk vooraf. De lezer wordt hier op een verhelderende wijze vertrouwd gemaakt met de veranderingen die de artillerie en de vestingbouw vanaf de late Middeleeuwen tot het midden van de zestiende eeuw hebben doorgemaakt. Het verhaal spitst zich hier vrij snel toe op wat zich in deze periode in het

Sticht en rond de vestingwerken van de domstad heeft voltrokken.

Hoewel de chronologie soms niet consequent is gehandhaafd, worden de ontwikkelingen op een adequate manier beschreven. In het vijfde hoofdstuk wordt nog ingegaan op het bastion Morgenster, dat in dezelfde bouwperiode aan de noordkant van de stad verrees, maar in 1838 werd gesloopt.

De auteurs maken hierbij een aannemelijke reconstructie van het uiterlijk van dit bouwwerk. Dat doen zij door de uitkomsten van het onderzoek in Zonnenburg en Manenburg te combineren met wat in 1982 bij de opgraving van de restanten van Morgenster aan de oppervlakte kwam.

Aantrekkelijke publicatie

Helaas houdt het boek na dit hoofdstuk wat abrupt op. Een slotbeschouwing, waarin de hoofdpunten uit deze bijzondere fase in de Utrechtse bouwgeschiedenis nog eens op een rijtje worden gezet en in een breder kader worden geplaatst, ontbreekt helaas.

Deze kritiek laat onverlet dat *Het Utrechtse antwoord* een zeer geslaagd en beeldend boek is geworden. De veelheid aan kaarten, plattegronden, actuele foto's en reproducties van oude illustraties licht het relaas op een duidelijke en kleurrijke wijze toe. Al met al heeft uitgeverij Matrijs met deze goed verzorgde en aantrekkelijk ogende publicatie weer een product afgeleverd dat alleszins de moeite waard is.

drs. J.P.C.M. VAN HOOFF, IMG/KL